

SİMİT ve PEYNİR'le "BİLİMİNSANİ ÖYKÜLERİ"

Andre-Marie
Ampere

(1775 - 1836)

Yazan ve Çizen:
Bilgin Ersözlü

Yıl 1783, Fransa'nın Lyon kenti yakınlarındayız. Az önce bahçede oynayıp yorulan küçük Andre-Marie Ampere ve arkadaşları oturmuş sohbet ediyor. Bu sırada içlerinden birinin cebinden çıkardığı taşı andıran nesne Ampere'in ilgisini çekiyor...

Bakın dayım bana ne verdi
Sihirli bir taş!

Ne işe yarıyormuş
peki?

Yaklaş da
göstereyim.

Sihirli bir taş mı?
Olur mu öyle şey canım!

Dur bakalım,
sihirliymiş değil miymiş
anlarsız şimdi.

Arkadaşı elindeki nesneyi Ampere'in kemer tokasına yavaşça yaklaştırır...

Aa! Düşmüyor!
Sanki kemerimin tokasına
yapıştı!

Klik!

Vay canına!
Sihirliymiş gerçekten
yani?

Elbette hayır Simitçiğim.
Ampere'in kemer tokası demir
herhalde. Bu nesne bir
manyetit, yani bir
mıknatıs taşı
olmalı.

Ampere gündüz yaşadığı ilginç deneyimi akşam yemeği sırasında ailesine anlatır...

Arkadaşım sihirli olduğunu
söylüyor ama bence öyle değil.
Başka metalleri de çekecek mi diye
merak ettim. Bahçedeki küreğe yapıştı,
alet kutusundaki çivileri de kendine
çekti ama cebimdeki bozuk paralara
yaklaştırdığımda aynı şey olmadı.
Bakın, bu çatala da yapışmıyor.
Neden acaba?

Kitaplığımıza bir bakayım
ama böyle taşlar üzerine bir
şey okuduğumu hatırlamıyorum
oğlum. İyisi mi bunu yarın
öğretmenine sor sen.

Ben ertesi günü
bekleyemeyeceğim Peynirciğim.
Sen açıkla şu sihri bana...

Sihir değil bilim bu Simit.
Sahip olduğu manyetik güç
sayesinde de yakınındaki metalleri
kendine çeken volkanik bir taş
yalnızca ellerindeki. Doğal bir
mıknatıs işte,
hepsi bu!

Andre-Marie Ampere ertesi gün öğretmenine bu konuyu sorar.

Gizemli güçlere sahipmiş gibi görünse de
bu yalnızca bir mıknatıs taşı Andre. Gel gör ki
mıknatısların bazı metalleri nasıl böyle etki
ettiğini ben de bilmiyorum. Böyle konulara
ilgi duymam çok güzel, ne var ki bugün
matematik çalışacağız. Geçen hafta
verdiğim ödevi yapabildin mi bakayım?

Aferin sana Andre, aferin.
Hem meraklı hem de çalışkan
bir çocuksun sen.

Yaptım öğretmenim.
İşte.

E herhalde yani!
Biliminsani köşemizin konuğu
kendisi!

Ha ha ha!

Andre-Marie'nin matematik konusundaki yeteneği öğretmenleri tarafından küçük yaşlarda fark edilir. Ancak onun ilgisi yalnızca matematiğe yönelik değildir. Babasının kitaplığında bulunan doğa bilimleri, tarih, dil, şiir ve felsefe üzerine eserleri okuyarak bu konularda da kendini geliştirir.

Yıllar geçer.

Andre-Marie Ampere üniversitelerde matematik, fizik ve kimya dersleri vermeye başlar.

1800'lü yıllarda bilim dünyasının gündeminde yeni bir konu vardır: Elektrik! Alessandro Volta'nın pili buluşunun ardından çok sayıda bilim insanı laboratuvarlarında düzenekler kurmuş, elektrik üzerine deneyler yapmaya başlamıştır.

Bu teli de şuraya bağladım mı devre tamam olacak...

ÇIIZZT!

Hatırladım Volta'yı, öyküsünü okumuştuk burada

Evet Simitçiğim. Bu arada dikkatli olalım, bu bilim insanı kabloyu yanlış bağlıyor sanırım, kısa devre olabilir!

Bu bilim insanlarından biri de Oersted adında Danimarkalı bir fizikçidir. Bir elektrik deneyi yaparken o sırada rastlantı sonucu masasının bir köşesinde duran pusulada bir hareket olduğunu fark eder.

Hımm!
Telden elektrik akımı geçtiğinde pusulanın iğnesi oynuyor. İlginç!

Peynir?
Peynirciğim, ne oldu sana böyle? Elektrik mi çarptı?

Oersted yaptığı gözlemi tam anlamıyla bilimsel bir sonuca ulaştırmasına da bilim dünyasına duyurur. Onun bu çalışmasını okuyanlardan biri de Andre-Marie Ampere'dir.

Hımm! Pusula iğnesinin hareketinin telden geçen elektrik akımıyla ilişkili olduğu belli. Danimarkalı meslektaşımın deneyini tekrar edip geliştirmeliyim ki işin aslını anlayabilelim.

Ah şu bilim insanları! Bakın Peynirim simsiyah oldu sizin yüzünüzden, siz hâlâ deney diyorsunuz! Vah Peynirciğim, vah...

Peynir, bence gel artık. Şakanın dozunu kaçırmayalım.

Ampere, laboratuvarında deneylere girer.

Oersted'in gözlemi doğru. Telden geçen elektrik akımı çevresinde görünmez bir etki alanı oluşturuyor. Birbirine paralel iki telden geçen akımlar aynı yöndeyken teller birbirini çekiyor, zıt yöndeyken birbirini itiyor. Tıpkı bir mıknatıs gibi!

Şaka mı? Ne şakası?

Ha ha ha!
Evet, kuzenim Zeytin'le sana bir şaka yaptık Simitçiğim.

Ampere bir ölçme düzeneği geliştirerek elektrik akımının oluşturduğu manyetik etkiyi ölçmeyi başardı. Kısa zamanda bu ilişkiyi matematiksel bir formülle açıklayarak elektrodinamik kuramını geliştirdi.

Simitçiğim, ben Zeytin. Peynir'in kuzeniyim. Onu ziyarete gelmişim de, gelmişken seninle de tanışmak istedim.

Ha ha ha!
Nasil kandırdık seni ama Simit!

Ampere'in kuramı bilim dünyası tarafından benimsendi ve elektrik konusunda pek çok yeni buluşun önünü açtı. Kalan ömrü boyunca çeşitli alanlarda insanlığa yarar sağlamak için çalışmayı sürdürdü.

Elektrikte akım şiddeti birimi olan "amper" terimi onun adından gelir.

Alacağın olsun Peynir!

Tanıştığımıza memnun oldum bu arada Zeytin Kardeş.

Ben de.

Kızma Simitçiğim. Hep sen mi şaka yapacaksın burada hem?